

Vojenskobezpečnostní problémy v Bělehradě

Bělehradská schůzka, zahájená v červnu 1977, se konala na základě příslušného ustanovení Závěrečného aktu o dalších krocích pro Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Toto ustanovení bylo jak známo pojato do zmíněného dokumentu především z iniciativy socialistických států, které usilovaly o zakotvení kontinuity celoevropského dialogu a o další rozvíjení procesu uvolňování mezinárodního napětí.

Představitelé signatářských států se scházeli v Bělehradě za poměrně méně příznivé atmosféry, než tomu bylo v období přípravy a podpisu Závěrečného aktu. Na částečném ochlazení měla významný podíl především administrativa prezidenta Cartera v USA, hlavně však její zesílená kampaň v oblasti tzv. „lidských práv“ a snahy o získání jednostranných výhod při bilaterálním jednání se SSSR o omezení strategických útočných zbraní.

Do promyšleně řízené kampaně o lidských právech se jako na povel zapojily různé emigrantské organizace i skupiny tzv. „disidentů“ v socialistických státech, které zcela otevřeně prohlašovaly, že Bělehradská schůzka se má stát tribunou obžaloby a vzrůstajícího nátlaku na státy socialistického společenství.

K tomu přispěla i okolnost, že čelní představitelé států NATO se po Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě stali

terčem útoků nejreakčnějších kruhů ve vlastních zemích. Tyto kruhy obviňovaly státní a veřejné činitele z přílišných ústupků a slabosti vůči státům socialistického společenství a požadovaly, aby za domnělé ústupky Západu v Helsinkách byly tvrdě vyžadovány určité ústupky ze strany socialistických států v Bělehradě.

Do tohoto tónu se plně zapojily sdělovací prostředky a celá propagandistická mašinérie především Spojených států amerických a hlavních států Severoatlantického paktu.

Ani vojenská problematika nebyla ušetřena vlivu celkové atmosféry, která předznamenávala vlastní jednání Bělehradské schůzky.

Podle očekávání staly se vojenskobezpečnostní otázky předmětem různého výkladu a přístupu ze strany jednotlivých účastnických států nebo jejich skupin, a to v celém průběhu pracovní části Bělehradské schůzky.

I v této oblasti se projevoval hlavní směr náporu především vedoucích států NATO, který spočíval ve snaze dát vojenské problematice větší význam než jaký skutečně má v procesu politického uvolnění, usilovat o revizi příslušných ustanovení Závěrečného aktu a vytvořit podmínky pro vměšování do vnitřních záležitostí socialistických států.

V některých případech se projevoval dokonce i dosti zřejmý tlak na vytvoření legálního kanálu informací anebo aspoň prověrky informací získávaných jinou cestou o vojenských aktivitách jednotlivých socialistických států i socialistického společenství jako celku.

Vojenskobezpečnostním otázkám, především však opatřením pro posílení důvěry, byla věnována i značná pozornost hromadných sdělovacích prostředků nejen ve státech NATO, ale i v některých neutrálních státech. Tato pozornost přetrvává i po ukončení bělehradské schůzky.

Tyto skutečnosti ovlivňovaly i samotný průběh jednání v příslušném pracovním orgánu a vytvářely pro ně nepříliš příznivou atmosféru.

Již ve všeobecné diskusi se vyskytla řada útoků, zaměřených hlavně proti ČSSR, SSSR a NDR jako údajným neplničům Závěrečného aktu ve vojenské oblasti. Hlavně delegace států NATO především USA, Velké Británie, Kanada, NSR, ale i Holandsko, Belgie, Norsko a Dánsko, se snažily v rozporu se skutečností dokázat, že jmenované socialistické státy nejen že nevyvinuly iniciativu v oblasti fakultativně formulovaných opatření pro posílení důvěry, ale neplnily ani ty, které představují obligatorní závazek, tj. například hlášení velkých vojenských cvičení, zvaní pozorovatelů a výměnu vojenského personálu. Proti SSSR vystupovaly některé delegace s tvrzením, že neposkytuje dostatek volnosti pro činnost pozorovatelů, zvaných na cvičení.

Delegace socialistických států vycházely při jednání z toho, že není dosud dostatek zkušeností z realizace opatření pro posílení důvěry a že tudíž neexistuje základna pro další rozvíjení nebo revizi ustanovení Závěrečného aktu v této oblasti. Dále zastávaly názor, že tato opatření přispěla a mohou dále přispět k vytvoření lepší atmosféry v mezinárodních vztazích, avšak přispět k zásadnímu posunu vojenského uvolnění v Evropě mohou jen konkrétní opatření v oblasti odzbrojení.

Tím byly motivovány i jejich návrhy, které obsahovaly tyto hlavní prvky:

- uzavření dohody mezi evropskými státy o nepoužití jaderných zbraní jako první,

- nerozšiřování dosavadních vojensko-politických seskupení,

- nekonání cvičení nad úroveň 50 až 60 000 zúčastněných vojsk,

- rozšíření opatření k posílení důvěry i do oblasti Středomoří,

- případné posouzení dalších opatření na speciálních schůzkách expertů v době mezi schůzkami bělehradského typu,

- přísné dodržování zásady respektování bezpečnosti každého státu s ohledem na bezpečnost všech evropských států při jakýchkoli mezinárodních jednáních s bezpečnostní tematikou,

- podpora svolání Světové konference o odzbrojení,

- zmrazení vojenských rozpočtů na současně úrovni.

Naproti tomu státy NATO kladly důraz na zásadu tzv. otevřenosti vojenské činnosti účastnických států a na rozvíjení dosavadních opatření pro posílení důvěry bez ohledu na to, že některá z nich (např. hlášení velkých přesunů) dosud vůbec nebyla uskutečňována.

Požadovaly především:

- oznamování menších cvičení od úrovně 10 000 mužů výše ve lhůtě 30 dnů před jejich zahájením s podrobnějšími údaji o charakteru a úkolech cvičících vojsk od stupně brigáda — pluk s důrazem na obojživelné, výsadkové, raketové a tankové útvary,

- častější zvaní pozorovatelů z více států,

- zlepšení podmínek pro činnost pozvaných pozorovatelů včetně svobody pohybu v prostoru cvičení, informace o cílech, charakteru a průběhu cvičení a poskytování dopravních prostředků a mapového i optického materiálu,

- oznamování přesunů od úrovně 25 000 mužů zúčastněných vojsk, a to i tehdy, jde-li o řadu dílčích přesunů v době 30 dnů a při přesunu na vzdálenost více než 200 km,

- právo státu, který se cítí znepokojen vojenskou činností jiných států, oznámit ostatním účastnickým státům konference příčiny svého znepokojení,

- podrobné údaje o přesunech, které obsahují cíl přesunu, typy a počty zúčastněných vojsk, dobu konání výchozí místa (prostory) a cílové prostory a číslování zúčastněných útvarů od pluku výše.

Delegace států NATO odmítaly návrhy socialistických států s poukazem na to, že bělehradská schůzka není odpovídajícím fórem pro otázky odzbrojení. Kromě toho opakovaly argument, že se nemohou vzdát možnosti případného použití jaderných zbraní pro údajnou převahu států Varšavské smlouvy v konvenčních zbraních. Návrh na nerozšiřování paktů odmítaly poukazem na suverénní právo každého státu být nebo nebyť členem paktu a argumentem, že pokud existuje vojenská hrozba ze

strany Varšavské smlouvy, je NATO jediným garantem jejich bezpečnosti. Odmítaly i nekonání cvičení o větším rozsahu než 50–60 000 mužů s tím že prý by to postihlo pouze státy NATO, protože ve státě Varšavské smlouvy se na rozdíl od NATO cvičení takového rozsahu nekonají.

Delegace neutrálních států byly ve svých návrzích všestrannější a umírněnější. Jejich skupina čítala v podstatě 9 vesměs menších států. Nejaktivnější byly delegace Švédska, Švýcarska, Rakouska a Jugoslávie. Celkem kladně se tyto státy vyslovovaly k otázkám odzbrojení a podaly i odpovídající písemný návrh, který socialistické státy považovaly za jeden z možných základů redakce textu Závěrečného dokumentu bělehradské schůzky v této oblasti.

V otázkách opatření pro posílení důvěry byla však jejich stanoviska blízká pozicím států NATO. Neutrální státy žádaly:

- oznamování menších cvičení, konaných blízko sebe současně a pod jednotným velením, pokud jejich celkové počty přesahují úroveň 25 000 mužů zúčastněných vojsk; v tomto případě jde o zakotvení notifikace menších cvičení „zadními dveřmi“;

- informaci o typech a číslování útvarů, zahájení a ukončení přesunu těchto sil a o době nepřítomnosti vojsk ve stálých posádkách;

- oznamování námořních cvičení v blízkosti teritoriálních vod jiných účastnických států, přičemž delegace Jugoslávie uvedla parametry (3–5 velkých námořních jednotek (lodí) nebo flotil menších plavidel, 10 000 mužů a 50 bojových letadel);

- zlepšení podmínek pro činnost pozorovatelů na cvičeních včetně dostatečné informace a cílech a průběhu cvičení, sledování činnosti štábů a vojsk včetně osobního kontaktu s nimi a stejných podmínek pro pozorovatele bez ohledu na to, ze kterého státu přicházejí;

- oznamování velkých přesunů vojsk hlavně v případě, že jsou spojeny se změnou struktury ozbrojených sil, za stejných podmínek, jako je tomu u oznamování velkých cvičení; předpokládaly rovněž, že termín „velké přesuny“ zahrnuje i ty, které jsou konány rozčleněné po útvarech podle času a prostoru v celkovém počtu přes 25 000 mužů zúčastněných vojsk;

- oznamování menších přesunů vojsk (včetně námořních), konaných v blízkosti jiných států (jejich teritoriálních vod);

- uznání zásady větší otevřenosti ve vojenských otázkách včetně vojenských

rozpočtů s cílem napomáhat upevnění důvěry mezi státy;

- kladný postoj k případným dalším opatřením pro posílení důvěry.

Neutrální státy zdůrazňovaly svůj zájem o opatření k posílení důvěry s ohledem na snahu o maximální zajištění své bezpečnosti, která podle nich není garantována řádnými spojeneckými smlouvami ani členstvím v blocích.

Z celkového průběhu jednání ve vojenské oblasti můžeme dojít k závěru, že kromě určité shody v názorech na pouze deklarativní podporu odzbrojení nedošlo ke sblížení stanovisek a příslušný pracovní orgán musel tuto skutečnost ve svém dokladu pro plénum otevřeně konstatovat.

Rozpornými stanovisky byla poznamenána i redakční fáze bělehradské schůzky po novoroční přestávce v roce 1978. Skupiny nebo jednotlivé delegace západních a neutrálních států předkládaly návrhy redakčních textů bez ohledu na to, že k většině z nich zaujaly socialistické státy jasné odmítavé stanovisko.

V konkrétních otázkách se projevila častá shoda stanovisek západních a neutrálních států, které požadovaly především rozšíření a prohloubení dosavadních opatření pro posílení důvěry, což by prakticky vedlo k revizi Závěrečného aktu. Své snahy zdůvodňovaly nutností větší otevřenosti ve vojenskotechnické oblasti, která je podle nich hlavním prvkem vojenského uvolnění.

Na druhé straně se delegace západních a neutrálních států až do závěrečné fáze bránily formulování textů v konkrétních aspektech odzbrojení s otřepaným argumentem, že bělehradská schůzka nemá potřebné kompetence a že se tyto otázky řeší na jiných fórech.

V tom se znovu projevila zásadní rozdílnost přístupu socialistických a západních, popřípadě neutrálních států. Socialistické státy znovu zdůrazňovaly, že pouze pokrok v oblasti konkrétních odzbrojovacích opatření může vést ke skutečnému snížení nebezpečí vojenské konfrontace, ne však dílčí opatření k posílení důvěry, která nevedou k žádné změně dosavadní vojenské situace. Názor západních a neutrálních států byl právě opačný a tento rozpor se prakticky nezměnil do ukončení bělehradské schůzky.

V redakční fázi byly původní návrhy socialistických států, především SSSR, doplněny návrhem NDR na přijetí závazků zúčastněných států nevyrábět jaderné zbraně.

Reakci na tento návrh ze strany především USA, Velké Británie, Kanady a v menší míře NSR bylo možné charakterizovat jako částečný návrat do období studené války.

Především delegace USA vystupovala s obhajobou výroby a zavedením neutronové zbraně do výzbroje s poukazem na to, že údajná vojenská převaha států Varšavské smlouvy hlavně na středoevropském válčišti si vynucuje tento zastrašovací prostředek. Přitom USA usilovaly dokonce o to, aby ukázaly socialistické společenství v úloze potenciálního agresora.

Rozpornost názorů na vojenské otázky vedla k tomu, že do Závěrečného dokumentu bělehradské schůzky nebyly zahrnuty ani vojenskoodborné otázky, ani problematika jednotlivých iniciativ v oblasti odzbrojení.

Otázka speciálních konzultací v dané oblasti rovněž nebyla pojata do závěrečného dokumentu přes původní shodu socialistických a neutrálních států o jejím zařazení. Důvodem byl zásadní odpor hlavních západních států.

Socialistickým státům se však podařilo prosadit do Závěrečného dokumentu bělehradské schůzky příslušnou část o nutnosti prohlubovat a dále rozvíjet proces uvolnění v Evropě, jehož důležitou součástí je uvolnění v oblasti vojenské.

Pokud jde o činnost čs. delegace v oblasti vojenskobezpečnostní problematiky, můžeme konstatovat, že probíhala v nejúžší každodenní součinnosti s delegací SSSR a ostatních socialistických států, s cílem obhajoby a prosazování vytyčené společné linie a uplatňování společné tak-
tiky.

Průběh bělehradské schůzky v oblasti vojenskobezpečnostní problematiky ukázal, že trvá rozpor v hodnocení místa a úlohy příslušných opatření v kontextu procesu uvolnění v Evropě.

Můžeme předpokládat, že tento názor bude přetrvávat i v následujícím období a bude využit v politickopropagační oblasti proti zájmům socialistických států, především s cílem uvést evropskou veřejnost v pochybnost o vůli socialistických států konkrétně přispívat k vojenskému uvolnění.

Dále musíme počítat s tím, že především ze strany hlavních států NATO bude uplatňován k socialistickým státům diferencovaný přístup, který bude směřovat k oslabení jejich jednoty s využitím jakéhokoli případného rozdílu v pojetí a realizaci příslušných ustanovení závěrečného aktu ve vojenské oblasti.

Z hlediska socialistických států musíme hodnotit jako záporný jev i okolnost, že v některých konkrétních vojenských otázkách existovala shoda názorů hlavních států NATO i neutrálních států, které

v souhrnu tvoří většinu účastnických států evropského dialogu.

To si vyžadá citlivý přístup k neutrálním státům a jejich cílevědomé přesvědčení o tom, že ke skutečnému uvolnění ve vojenské oblasti je možné dospět pouze cestou postupné realizace odzbrojovacích opatření tak, jak to po léta navrhuje SSSR a ostatní státy socialistického společenství.

I v tomto směru zůstává tedy odzbrojení ústřední otázkou uvolňování mezinárodního napětí a přenesení tohoto procesu do oblasti vojenské. Je samozřejmé, že mír a možné realizace je zde dána mírou politické vůle. A právě o tuto politickou vůli jde ve všech složitých a namáhavých jednáních o otázkách odzbrojení.

Vojenské otázky, projednávané na bělehradské schůzce, byly pouze malou součástí rozsáhlé oblasti vojenských aspektů mezinárodních vztahů. Zákonitost a stěžejní problémy procesu vojenského uvolnění se však na ní projeví se stejnou ostrostí a plastičností, jako je tomu na jiných mezinárodních fórech, které se zabývají vojenskobezpečnostní problematikou.